

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty
Bahar/Spring, 2021, 8 (1), 588-600

ARAP DİLİNDEKİ أَمْ ve أُوْ EDATLARI İLE İLGİLİ BİR İNCELEME
Examination In The Language of Arabic (أَمْ) and (أُوْ) Prepositions

Recep KIRCI

Dr. Öğr. Görevlisi Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, e-Mail: rkirci@pau.edu.tr Orcid No: 0000-0003-0893-6885.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received:	13/06/2021
Kabul Tarihi / Accepted:	29/06/2021
Yayın Tarihi / Published:	30/06/2021
Cilt / Volume:	8
Sayı / Issue:	1
Sayfa / Pages:	588-600

Atıf / Cite as: Kırıcı, Recep. "Arap Dilindeki أَمْ ve أُوْ Edatları İle İlgili Bir İnceleme" [Examination In The Language of Arabic (أَمْ) and (أُوْ) Prepositions]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 8/1 (2021), 588-600.

Doi No: <https://www.doi.org/10.17859/pauifd.951726>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, *iThenticate* intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with *iThenticate* plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 8 (1) 2021: 588-600

ARAP DİLİNDEKİ أم ve أو EDATLARI İLE İLGİLİ BİR İNCELEME*

Recep KIRCI**

Öz

Edatlar dilde önemli unsurlardandır. Geçmişten günümüze Dünya üzerinde kullanımı süre gelen köklü dillerde kelime grupları içerisinde edatlara özel bir önem verilmiştir. Bu dillerden biri olan Arapçada da edatlar göz ardı edilmemiştir. Edatlar ilk dönem Arap dili gramerine ait eserlerin bazısında konu içerisinde ele alınmıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde sırf edatlarla ilgili eserler hazırlanmıştır. Arap dilindeki edatlardan biri de atıf harfleridir. Bu atıf harfleri içerisinde yer alan (أَمْ) ve (أَوْ) edatları Türkçede 'veya, yahut, ya da' gibi anlamları ifade ederek benzer anlamlara gelmekle müterâdif/anlamdaş kelimelere benzemektedirler. Sözü geçen iki edat Arap dilinde atıf harflerinden sayılmakla beraber ilk dönem eserlerinde atıf harflerinden bağımsız ayrı bir başlık altında da ele alınmıştır. İlk dönemde telif edilen eserlerin incelenmesi sonucu bu iki edatın bazı durumlarda cümle içerisinde kullanımı eşit olmakla beraber bazı durumlarda ikisinden sadece birinin kullanımına cevaz verildiği fark edilmiştir. Bu çalışmada adı geçen iki edatın ortak ve farklı yönleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Gramer, İlk Dönem Eserler, Edatlar, (أَمْ) ve (أَوْ) Edatları

Examination In The Language of Arabic (أَمْ) and (أَوْ) Prepositions

Abstract

Prepositions are the most important thing in a language. From past to this day in long established languages, prepositions are given necessary important in the world one of these lanhuages Arabic couldnt avoid prepositions as well. Propositions are included in works of some early Arap grammer. Later, there has been some other works only about prepositions. In the language of Arabic one of the prepositions of connectives are (أَمْ) and (أَوْ) prepositions of connectives are the same meanings of "either, or" in Turkish which makes it synonymous. These two Arabic propositions are anathor subject independently from connectives. İn a result of observing of those early written works, these two propositions are used in same situations but sometimes can be used only one of them.

Keywords: Arabic Language, Grammer, Early Works, Prepositions, (أَمْ) and (أَوْ) prepositions.

Stractered Abstract: Although the word "preposition" is used to express the concept of preposition or conjunction in Arabic, the term *Hurûfu'l-meânî* was used especially in the classical period. As a matter of fact, some books written about prepositions in the classical period were also called by this name. Classical period Arabic grammarians understood the importance of prepositions and their deep meaning relationship, so

* Makale *Etik Kurul İzni* gerektirecek herhangi bir unsur içermediğine dair yazarın yazılı beyanı bulunmaktadır.

** Dr. Öğr. Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, e-Mail: rkirci@pau.edu.tr Orcid No: 0000-0003-0893-6885.

they were intensely interested in prepositions. So much so that while some of the Arabic linguists assign a chapter to the grammatical works on the subject, the others made studies specific to this field only. In the modern period, some mistakes made on this subject have attracted the attention of Arab intellectuals. Thus they have written books and articles that discuss preposition topics in depth for students, those interested in literature, and those doing advanced studies.

One of the prepositions in the Arabic language is the reference letters that connect sentences or parts of sentence in terms of meaning. The title of conjunction, which is generally included in works containing grammar subject, is important in terms of providing the correct expression. Because a misused conjunction can change the meaning of the sentence from its context and lead to misunderstandings. For this reason, it is important to know the meanings of conjunctions and their functions within the sentence. Some of the conjunctions have similar meanings. For example, the prepositions *أَمْ* and *أَوْ* mean “veya, yahut, ya da” in Turkish. The two prepositions mentioned are included in the grammar books on the subject of conjunction, and even a special title was assigned for this two prepositions and the difference between the two prepositions was examined.

In this study, the place of prepositions *أَمْ* and *أَوْ* in the Arabic language and the subtle difference between them will be discussed. Opening a special title for these two prepositions in the first period grammar books shows that the subject is important. The aim of the study is to contribute to the field in order to prevent misuse on the subject.

As a result of the examination on the subject, the following conclusions were reached: Prepositions are an important element in understanding a language correctly. Therefore, a preposition that is misused or misunderstood can change the meaning of the sentence from its context and lead to misunderstandings.

Although the prepositions (*أَمْ*) and (*أَوْ*) were counted among the conjunctions in the early works, it seems that they were discussed under different titles within the later parts of the works.

Although there is a similarity in meaning between the prepositions (*أَمْ*) and (*أَوْ*) there is a subtle difference in terms of semantics according to their useage within the question tags.

Sibeveyhî'ye göre istifhâmda gelen (*أَمْ*) ve (*أَوْ*) edatlarının (*أَيُّ*) manasına gelmesi, hangisinin kullanılacağında belirgin rol oynamaktadır. Ona göre (*أَيُّ*) manasına gelen yerde (*أَمْ*) bu anlamı ifade etmeyen yerde (*أَوْ*) kullanılmaktadır. According to Sibeveyhî, the meaning of the prepositions (*أَمْ*) and (*أَوْ*) within the question tags plays a significant role in which one to use. According to him, where it means (*أَيُّ*), (*أَمْ*) is used where it does not (*أَوْ*) is used.

Müberra'dın view and thought are not much different from Sibeveyhî's in this regard. Zeccâcî is a linguist who explains this subject in the most concise way among the first period grammarians. He clearly states that the answer will be (*نَعَمْ* و *لا*) especially where it comes with the preposition (*أَوْ*), and it is not permissible to say the question in a certain way in the answer. Al-Farisi drew attention to this difference in his work named al-Mesâilü'l-mensûra as follows: "The preposition (*أَمْ*) in Arabic sentences is used where there is some information on the subject and it cannot be answered with (*نَعَمْ*) or (*لا*). In this case, the preposition (*أَوْ*) cannot be used. However, if there is no information on the subject, then the preposition (*أَوْ*) is used and it can be answered with (*نَعَمْ*) or (*لا*). The period of Zamakhshari can be expressed as a time when the subject lost its importance. At that time and afterwards, this subject was touched on with a few lines and not much attention was paid to it.

As a result, the preposition (*أَمْ*) is used, which means (*أَيُّ*) or where the person asking about the subject has partial knowledge. The answer cannot be (*نَعَمْ*) or (*لا*). In addition, one of the questions that asked should be prominently included in the answer. The preposition (*أَوْ*) is used where it does not mean (*أَيُّ*) or where the questioner does not have partial knowledge. The answer is (*نَعَمْ*) or (*لا*). According to Zeccâcî, an answer other

than these two is not permissible. It has not been observed that the difference between these two prepositions is taken into account in the grammar books which are written today

Keywords: Arabic Language, Grammer, Early Works, Prepositions, (أَمْ) and (أَوْ) prepositions.

GİRİŞ

İnsanlar arası duygusal ve sosyal iletişimin önemli unsurlarından olan dil, bedenî ve aklı gelişimle uyumlu olarak ilerlemektedir. Yazılı ve sözlü olmak üzere ikiye ayrılan dilin bölgeler ve toplumlar arasında farklılık gösterdiği bir gerçektir. Bununla beraber dünya üzerinde farklı milletler tarafından konuşulan köklü dillerin ortak yönlerinden birisi, kendisine ait kurallarının bulunmasıdır. Diller, birçok etkenle beraber, bu kurallar sayesinde sürekliliğini korumakta ve orijinallliğini muhafaza etmektedir. İnsanların duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde ifade ettikleri sözcük öbeklerinden oluşan birleşime Türkçede tümce, Arapçada cümle denilmektedir. Cümleyi meydana getiren unsurlardan olan kelime, Arap dili grameri alanında yazılan ve günümüze ulaşan ilk eser olma niteliğini taşıyan Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb* isimli eserinde fiil, isim ve harf olarak üçe ayrılmaktadır.¹ Sonraki dönem Arap grameri alanında yazılan eserlerin çoğunda da bu üçlü taksim muhafaza edilmiştir.² Bu eserlerde genel anlamda; Fiil: üç zamandan birine delalet eden ve tek başına bir anlam ifade eden; İsim: tek başına anlam bildirip üç zamandan birine delalet etmeyen; Harf ise tek başına anlamı olmayıp, bitiştiği kelime ile bir anlamı olan şekilde tanımlanmıştır.³ Bu üçlü grup içerisinde harf ile ا-ب-ت-ث gibi hece harfleri değil de günümüz Türkçesinde kullanılan edat veya bağlaçlar kastedilmektedir.

Arapçada edat veya bağlaç kavramını ifade etmek için edat kelimesi kullanılmakla beraber özellikle klasik dönemde *Hurûfu'l-meânî* tabiri kullanılmıştır. Nitekim klasik dönemde bu konuyla ilgili yazılan kitaplar da bu isimle anılmıştır.⁴ Klasik dönem Arap Gramercileri edatların önemini ve onlardaki derin anlam ilişkisini kavramışlar bu sebeple edatlarla yoğun bir şekilde ilgilenmişlerdir. Öyle ki Arap dilcilerinin bir kısmı, konuyla ilgili gramer eserlerinin içinde bir bölüm ayırırken⁵

¹ Ebû Bişr (Ebû Osmân, Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hüseyn) Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1408/1988), 1/12.

² Bk. Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî, *el-Cümel fi'n-naḥv*, thk. Alî Tefvik el-Hamd (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle-Dâru'l-Emel, 1404/1984), 1; Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdulgaffâr el-Fârisî, *el-İzâhu'l-'Aduđî*, thk. Hasan Şâzeli Ferhûd (Riyad: y.y. 1389/1969), 6.

³ Ebû Amr Cemâluddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus, *el-Kâfiye* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, ts.), 1; Birgivi Mehmed Efendi, *İzhârü'l-esrâr* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, ts.), 111.

⁴ Bk. Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-Zeccâcî, *Hurûfü'l-me'ânî*, thk. Alî Tefvik el-Hamd (Beyrut, Müessesetu'r-Risâle-Dâru'l-Emel, ts.); Ebü'l-Hasen Alî b. İsa b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî, *Me'ânî'l-hurûf*, nşr. Abdülfettâh İsmâil Şelebî (Cidde: Dâru's-Şurûk, 1401/1981).

⁵ Bk. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Mufaşşal fi şmâ'ati'l-irâb*, thk. Fahr Sâlih Kadâre (Ammân: Dâru 'Imâr, 1425/2004), 287-343.

diğer bir kısmı da sırf bu alana özgü çalışmalar yapmıştır.⁶ Modern dönemde ise bu konuyla ilgili yapılan bazı yanlışlar Arap aydınlarının dikkatini çekmiş ve onlar tarafından bu alanda; öğrencilere, edebiyat alanına ilgi duyanlara ve ileri düzeyde çalışma yapanlara edat konularını derinlemesine ele alan kitaplar ve makaleler yazmışlardır.⁷

Arap dilindeki edatlardan biri de cümleleri veya cümle öğelerini anlam açısından bir birine bağlayan atıf harfleridir. Genellikle nahiv konularını içeren eserlerde yer alan atıf konusu, doğru ifadeyi sağlamak açısından önem arz etmektedir. Zira yanlış kullanılan bir atıf harfi cümlenin anlamını bağlamından koparıp yanlış anlaşılmalara yol açabilmektedir. Bu nedenle atıf harflerinin anlamlarının ve cümle içerisindeki görevlerinin bilinmesi önemlidir. Atıf harflerinden bazıları bir birlerine yakın veya aynı anlamlar ifade etmektedir. Örneğin Türkçede “veya, yahut, ya da” anlamlarına gelen *أَمْ* ve *أَوْ* edatları gibi. Sözü geçen iki edat nahiv türü eserlerde atıf konusunda yer almakla beraber ayrıca ilk dönem nahiv türü eserlerde sözü geçen iki edata mahsus özel bir başlık açılmış ve iki edat arasındaki fark incelenmiştir. Bu çalışmada Arap dilindeki *أَمْ* ve *أَوْ* edatları ve bunlar arasındaki ince farkı konu alan meseleler ele alınacaktır. İlk dönem nahiv türü eserlerde bu iki edat için özel bir başlık açılması konunun önemli olduğunu göstermektedir. Çalışmanın amacı konuya ilişkin yanlış kullanımların önüne geçmek için alana bir nebze katkı sunmaktır.

1. Atıf Kavramı ve Atıf Harfleri

Arap dili grameri eserlerinde atıf terimi, *bilinen atıf harflerinden birisiyle kendisi ile metbûu arası ortalanana tâbidir* şeklinde tanımlanmaktadır.⁸ Bazıları tarafından bu kısım atfa atf-ı nesak adı verilmiştir. Bunun nedeni atıf sayesinde kelamın bir biriyle uyumlu hale gelmesidir. Zira ma'tûf, bu yolla ma'tûfun aleyhin hükmünü almaktadır.⁹

Atıf harfleri: و - ف - ثُمَّ - حَتَّى - أَوْ - إِمَّا - أَمْ - لا - بَلْ - لَكِنْ

Bazı eserlerde atıf harflerin on, diğer bazılarında dokuz tane olarak bildirilmiştir.¹⁰ Örneğin İbn Hişâm en-Nahvî (ö. 761/1360) *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb* isimli eserinde Yûnus b. Habîb (ö. 182/798), İbn Keysân (ö. 320/932) ve Ebû

⁶ Bk. Zeccaci, *Hurûfu'l-me'ânî*, thk. Alî Tevfik el-Hamd; Rummânî, *Me'ânî'l-hurûf*, nşr. Abdülfettâh İsmâil Şelebî.

⁷ Bk. Fadl Sâlih es-Samirâî, *Me'ânî'n-naḥiv*, (Ürdün: Dâru'l-Fikr, 1420/2000); Hüseyin Serhan, *Kâmusu'l-edavâtî'n-naḥviyye* (Bağdat: Mektebetü'l-İman, 2007); Ebu's-Suûd Hasaneyn eş-Şâzelî, *el-Edavetü'n-naḥviyye ve teaddüdi me'âniyye'l-vaḥfiyye* (İskenderiye: Daru'l-Marifeti'l-Câmi'iyye, 1989).

⁸ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus, *Metn Kâfiye* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, ts.), 48; Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdîrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî, *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik (Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik)*, thk. Muhammed Muhiddîn Abdülhamîd (Kahire: Dâru't-Talâî', 2004), 3/101.

⁹ Abduh er-Râcihî, *eṭ-Ṭatbîku'n-naḥvî* (Beyrut: Dâru'n-Nuhda, 1426/2004), 443.

¹⁰ İbn Hâcib, *Metn Kâfiye*, 48; İbn Akîl, *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhiddîn Abdülhamîd, 3/102; Muhammed b. Abdürrahim el-Meylânî, *Şerhu'l-muğni*, thk. Muhammed Ṭarîk Mağribiyye (İstanbul, İrsad Kitabevi, 1438/2017), 268.

Alî el-Fârisî'nin (ö. 377/987)¹¹ (إِمْأ)'yı atıf harflerinden saymadıklarını bildirmektedir.¹² Zêmahşerî, el-Fârisî'nin (إِمْأ)'yı atıf harfi kabul etmemesinin nedenini, (إِمْأ)'nın ma'tûfdan önce gelmesine dayandırdığını ifade etmektedir.¹³

Arap dilindeki atıf harfleri ma'tûf ile ma'tûfun aleyhin irâbta ve hükümde ortak olduğunu ifade eder.¹⁴ Atıf yoluyla cümlenin cüzlerinden biri, diğeri üzerine atıf edildiği gibi, cümle üzerine cümle de atıf edilebilmektedir.¹⁵ Belâgat ilminde bir cümlenin diğeri cümle üzerine atıfı *vasıl* olarak anılmaktadır.¹⁶

2. أم ve أو Edatları

Arap dilinde atıf edatları arasında kabul edilen bu iki kelime Türkçede 'veya, yahut, ya da, yoksa' gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷ Bu durumda yakın anlam ifade eden bu iki edatın ilk anda birbirleri yerine kullanılabilirleri düşünülebilir. Nitekim Sîbeveyhi *el-Kitâb* isimli eserinde (أَزِيدًا تَضْرِبُ أَوْ تَقْتُلُ) örneğinde أم edatının kullanımının أو edatının kullanımından daha iyi olacağını ifade ederken, (أَتَجَلِسُ أَمْ تَذْهَبُ) örneğinde أم ve أو edatlarının eşit olduğunu ifade etmektedir.¹⁸ Bu ifadeler göstermektedir ki bazı durumlarda sözü geçen iki edat bir birlerinin yerlerine kullanılabilir. Buna rağmen Arap dilindeki bu iki edatı arasında bazı farklılıkların bulunduğu da bir gerçektir. Nitekim bu konu ilk dönem nahiv eserlerinde özel bir başlık altında incelenmiştir. Arap gramerine dair eserlerde bu edatlarla ilgili genel olarak şu bilgiler yer almaktadır.

(أو) edatının kullanıldığı yerler:

1. Tahyîr (seçim) için olur. Örnek تَزَوَّجَ عَائِشَةَ أَوْ أُخْتَهَا *Ya Ayşe ile veya kardeşi ile evlen.*
2. İbâha (serbestlik) için olur. Örnek جَالِسِ الْعُلَمَاءِ أَوْ الزُّهَّادِ *Alimler veya zahidlerle olur.*

Tahyîr ile ibâha ile arasında ince bir fark vardır. Şöyle ki tahyîrde iki şey arasını cem etmek câiz değilken ibâhada iki şey arasını cem etmek caizdir. Örneğin tahyir konusunda yukarıda geçen birinci misalin Arap dilinde karşılığı; ya Ayşe veya kardeşi ile evlen ancak ikisiyle beraber evlenmen mümkün değildir demektir. Ancak ibaha konusunda zikredilen ikinci misalin Arap dilinde karşılığı; âlim ve zâhidlerin her

¹¹ Ebû 'Alî el-Fârisî, *el-Îzâhu'l-'Aduđî*, thk. Hasan Şâzeli Ferhûd, 1/144.

¹² Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Misrî, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb*, thk. Mâzin el-Mübârek & Muhammed Alî Hamdullâh (Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1384/1964),1/62.

¹³ Zemaşerî, *el-Mufaşşal fi şinâ'ati'l-i'râb*, thk. Fahr Sâlih Kadâre, 309.

¹⁴ Mustafa el-Glâyînî, *Câmiu'd-dürüsi'l-'Arabîyye* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1423/2003), 576.

¹⁵ Ebû Alî el-Fârisî, *el-Îzâhu'l-'Aduđî*, thk. Hasan Şâzeli Ferhûd, 285.

¹⁶ Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni eş-Şâfiî, *Telhîşü'l-Miftâh* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2017), 178.

¹⁷ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2012), 41-51.

¹⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 3/183.

ikisiyle veya ikisinden biri ile beraber otur demektir.¹⁹ Tahyîr ve ibâha için gelen (أُو) edatlarının öncesinde talep kalıpları bulunmaktadır. Diğer bir anlatımla bunlar inşâi kelimada yer alır.

3. Haberi kelimada gelen (أُو) edatı; şek (şüphesiz), ibhâm (kapalılık), taksîm ve icmâldan sonra tafsîl/detaylı anlatım için gelir.²⁰

(أُو) edatının kullanıldığı yerler:

1. Muttasıla olur. Bu kısım (أُو) edatının öncesi ile sonrası arasında bir ilişki olup, öncesi ve sonrası hükümde ortaktır. Bu manadaki (أُو) edatı istifhâm (soru) veya tesviye (eşitlik) hemzesinden sonra gelir.

İstifhâm hemzesinden sonra geldiğine örnek: *أَعَلَيْ فِي الدَّارِ أَمْ خَالِدٌ؟ Evdeki Ali mi yoksa Halid mi dir?*

Tesviye hemzesinden sonra geldiğine örnek: *عَلَيْهِمْ سَوَاءٌ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ* Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir.²¹ Bu kısım cümlelerle haber kastedildiği için karşılığında cevap cümlesi gelmez.

2. Munkatîa olur. Bu kısım (أُو) edatı birinci cümleyi ikinci cümleden ayırmak için gelir ve (بَلْ) bilakis anlamı ifade eder. Munkatîa olan (أُو) edatı bilakis anlamıyla beraber istifhâmı inkârî anlamına da gelebilir.²² Örneğin *أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَ لَكُمْ الْبَنُونَ* Yoksa, kızlar O'na (Allah'a) da oğullar size mi?²³ Ayetinde istifhâmı inkârî vardır. Eğer bu ayette sadece bilakis manası kast edilseydi, Allah için kız çocuklarının varlığı söz konusu olurdu ki Kur'ân'daki inanç bağlamına göre değerlendirildiğinde bu şekil bir anlam ifadesi imkânsızdır.

Öncelikle ifade edilmelidir ki أُو sadece istifhamda atıf edatı olarak kullanılırken أُو istifham ve dışında atıf edatı olarak kullanılabilir.²⁴ Bu durumda istifham dışındaki kullanımlarda iki edat arasında bir problem yoktur. Ancak istifham için kullanımlarda أُو ile أُو edatlarının kullanımı arasında bir nüans vardır. Bu nüansa özellikle ilk dönem kaleme alınan nahiv eserlerinde dikkat çekildiği fark edilmektedir. Konuya eserlerinde yer veren dilciler arasında Sîbeveyhi, Müberred (ö. 286/900), Zeccâcî (ö. 337/949), Ebû Alî el-Fârîsî, Zemahşerî (ö. 538/1144) sayılabilir. Aşağıda sırasıyla adı geçen dilcilerin konuya ilişkin görüşleri açıklanacak ve sonunda bir değerlendirme yapılacaktır.

Sîbeveyhî *el-Kitâb* isimli eserinde konuyu (هَذَا بَابُ أَمْ وَ أُو) başlığı altında incelemiştir. Müellif bu başlıkta (أُو) edatının sadece istifhâm cümlelerinde

¹⁹ Mustafa el-Galayînî, *Câmiu'd-Dürüsi'l-Arabiyye* (Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1423/2003), 577.

²⁰ Galayînî, *Câmiu'd-Dürüsi'l-Arabiyye*, 577.

²¹ Bakara, 2/5.

²² Galayînî, *Câmiu'd-Dürüsi'l-Arabiyye*, 578.

²³ Tûr, 52/39.

²⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 169; Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. 'Umeyr el-Muberrred el-Ezdî es-Sümâlî, *el-Mukteḍab*, thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzayme (Kahire: Vizâretu'l-Evkâf, 1415/1994), 3/286.

gelebileceğini ve istifhâmda da iki kısım olacağını bildirmektedir. Bunlardan birincisi (أَيْهُمَا و أَيْهُم) anlamına gelmesi, ikincisi ise ahirin yani sonun birincisinden munkatı' olmasıdır. Sîbeveyhî (أَوْ) edatının kendisi ile bazı şeylerin sabit olacağını bildirir. Daha sonra Sîbeveyhi (أَمْ) edatının (أَيْهُمَا و أَيْهُم) anlamına gelmesini şu şekilde anlatır “ (أَوْ زَيْدٌ عِنْدَكَ أَمْ عَمْرٌ) örneğinde sen Zeyd veya Amr'dan ikisinden birinin onun yanında olduğunu iddia etmekte bunun anlamı (أَيْهُمَا عِنْدَكَ) demektir”. Bu görüşünü ispat içinde şöyle bir savunma yapar “Eğer sen (أَوْ زَيْدٌ عِنْدَكَ أَمْ بَشْرٌ) desen, sorulan kişi de buna (لَا) diye cevap verse bu, (أَيْهُمَا عِنْدَكَ) diyen kişiye (لَا) diye cevap vermenin muhal/imkansız olduğu gibi muhal olur”. Sîbeveyhi'ye göre bu anlama gelen (أَمْ) edatıyla, sen ikisinden hangisi olduğunu bilmediğim bir kişiyi sorduğun için ismin önce gelmesi güzeldir. Çünkü sen “bu halde olan iki isimden hangisinin olduğunu kendin için açıklanmasını kast ediyorsun. Diğer ismi ise birincinin alternatifi yapıyorsun.”²⁵ Müellifin konuya ilişkin açıklamalarından sonra munkatı için olan (أَمْ) edatını anlatır. Ona göre munkatı için olan bu edat (أَيْهُمَا) anlamına gelmemektedir. Zira (أَمْ عَمْرٌ عِنْدَكَ أَمْ عَمْرٌ زَيْدٌ) sözünü, (أَيْهُمَا عِنْدَكَ) değil de (أَيْهُمَا عِنْدَكَ) anlamına gelmekle sadece tekîd ve tekrîr ifadenin ötesinde anlamlı bir şey ortaya koymamaktadır.²⁶ Müellif inceleme esnasında birçok Kur'ân ayeti ile istişhâd ettikten sonra (أَوْ) edatının anlatımına geçer. Müellife göre “ (أَيْهُم تَضْرِبُ أَوْ تَقْتُلُ) örneğinde sadece (أَوْ) edatı kullanılabilir. Zira bu ve benzeri örneklerde ilk olarak mef'ûlü bih'den suâl edilmektedir.” Anacak Sîbeveyhi (هَذَا بَابُ آخَرَ) bu başlığı altında (أَمْ عَمْرٌ أَوْ عَمْرٌ أَوْ خَالِدٌ) cümlesinin (أَمْ عَمْرٌ أَوْ عَمْرٌ أَوْ خَالِدٌ) anlamına geldiğini ve onlardan birinin yanında olduğunu iddia etmediğini ayrıca bunun cevabının da (لَا) şeklinde geleceğini bildirmektedir. Ancak konunun devamında şöyle bir istitrat yapar:

Bu manayı kasd ettiğinde ismin te'hîri daha güzeldir. Çünkü sen fiil kendisi üzerine vaki olanı (mef'ûlü bihi) soruyorsun. Şayet sen (أَمْ زَيْدٌ أَوْ عَمْرٌ أَوْ خَالِدٌ) veya (أَمْ زَيْدٌ أَوْ عَمْرٌ أَوْ عَمْرٌ) dersin, bu sözler cevâz ve hüsünde (أَيْهُمَا) anlamı kast edildiğinde ismin te'hîri konumunda olur. Eğer sen (أَمْ زَيْدٌ أَوْ عَمْرٌ) dersin burada sadece (أَمْ) edatını kullanmak caizdir. Çünkü sen faziletli olanı değil de hangisinin daha değerli olduğunu soruyorsun.²⁷

Sîbeveyhi konunun devamında bir çok örnek vererek anlatımına devam ettikten sonra eğer (أَيْ) anlamı kast ediliyorsa (أَمْ) edatının kullanılacağını bildirir.²⁸

Müberred *el-Mukteḍab* isimli eserinde konuyu (هَذَا بَابُ أَمْ و أَوْ) başlığı altında ele alıp, (أَمْ) edatını sadece istifhâm için olduğunu ve iki yerde kullanıldığını bildirir. Bunlardan birincisi (أَيْ) manasına olduğudur. Bu anlamda kullanılan (أَمْ) edatının cevabında (لَا تَعْمَ و لَا) gelemeyecektir. Zira ona göre bu durumda kişi iki şeyden birinin olduğunu iddia etmekte fakat bunlardan hangisi olduğunu bilmemektedir. Örneğin (أَمْ زَيْدٌ فِي الدَّارِ أَمْ عَمْرٌ) cümlesinin cevabı (عَمْرٌ veya زَيْدٌ) olmalıdır. Buraya kadar Müberred'in

²⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 169-170.

²⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 172.

²⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 179.

²⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 181.

verdiği bilgiler Sîbeveyhi'nin anlattığı ile yakındır. Ancak Müberred farklı olarak şu bilgileri verir.²⁹

“ (إِنَّ هَذَا لَزَيْدٌ أَمْ عَمْرٌ) veya (زَيْدٌ فِي الدَّارِ أَمْ عَمْرٌ) cümlesinde ilgili bilgi senin yanında eşittir. Yani sen bu ikisinden birinin yanında olduğunu biliyorsun. (أَيُّ) 'nün dâhil olduğu her yere (أَمْ) edatı dâhil olur. (عَلِمْتُ أَيُّهُمَا فِي الدَّرِ) ile (أَذَا أَمْ دَا) şunu mu yoksa şunu mu? Demeyi kast ediyorsun.”

(أَمْ) edatının kullanıldığı ikinci yer (أَمْ) munkatıdır. Buna örnek (إِنَّ هَذَا لَزَيْدٌ أَمْ عَمْرٌ) dur. Müberred konuyla ilgili bir çok örnekler verir³⁰ ve arkasından (أَوْ) edatından bahsetmekle beraber (أَمْ) ve (أَوْ) edatının birbirleri yerine kullanılıp kullanılmayacağı yerlerden bahsetmez.

Zeccâcî *el-Cümel* isimli eserinde (بَابُ أَمْ وَ أَوْ) başlığı altında ele almıştır. Müellife göre elifi istifhâmla beraber gelen (أَمْ) edatı (أَيُّ) anlamını ifade etmektedir. O da yukarıda geçtiği gibi; (نَعَمْ وَ لَا) manasına gelen cümlelerin cevabında (أَمْ) gelemeyeceğini, bunun yerine cümlede sorulan şeyin cevapta açıkça belirtilmesi gerektiğini bildirmektedir. Ancak benzer şekilde gelen cümlelerde (أَمْ) yerine (أَوْ) kullanılırsa cevabın (نَعَمْ وَ لَا) 'dan biriyle gelebileceğini ifade eder. Hatta ona göre (أَوْ) edatıyla gelen yerde cevabın (نَعَمْ وَ لَا) sorulan şeyin belirli bir şekilde söylenmesinin caiz olmadığını ifade eder.³¹ (أَوْ) ile gelen yerde cevabın belirli bir kişi olarak gelemeyeceğini en net şekilde söyleyen Zeccâcîdir. Yukarıda adı geçen diğer iki alim konuyu detaylı anlatırken Zeccâcî daha özet bir şekilde vermiştir.

IV. yüzyılın önemli dilcilerinden olan el-Fârisî *ve* *أم* edatlarıyla ilgili konuyu *el-Mesâilü'l-mensûra* isimli eserinde 223 numaralı meselede ele almaktadır. Ancak müellif konuya giriş için öncelikle 220 numaralı meselede (أَمْ) edatının iki kısım olduğu konusunda bilgi vermektedir. Bu konuda verdiği bilgiler kendisinden önceki dilcilerin verdiği bilgilerden pek farklı değildir. Ancak konuyu anlatma yönünden faydalı bilgiler içermektedir. el-Fârisî (أَمْ) edatının iki farklı yerde kullanıldığını bildirir. Bunlardan birincisi sözü geçen edatla istifhâmın istikbâl (kabul edilmesi/karşılanması) edilmesidir. Müellif konuyu şu şiirle istişhâd eder:

كَدَبْتَكْ عَيْنُكَ أَمْ رَأَيْتَ يَوَاسِطِ

Seni gözün yanılttı, yoksa Vâsit'i mi gördün?

Bu şiirde el-Fârisî'ye göre şair, sanki gözünün yanıltığından emindi. Daha sonra (أَمْ رَأَيْتَ يَوَاسِطِ) sözü ile istifhâmı istikbâl etmiş ve birincisinden vaz geçmiştir. Bu durumda kelam (إِنَّهَا لِإِبِلٍ أَمْ شَاةٌ) sözünde olduğu gibidir. Burada sözü söyleyen kişi sanki onun deve olduğundan emindi. Daha sonra bundan şüphe etti ve (أَمْ شَاةٌ) veya koyun dedi.

²⁹ Müberred, *el-Mukteḍab*, thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzayme, 3/286.

³⁰ Müberred, *el-Mukteḍab*, thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzayme, 288.

³¹ Zeccâcî, *el-Cümel*, thk. Alî Tefvîk el-Hamd, 355.

Müellif buralardaki (أَمْ) edatı için *em-i munkatıa* ifadesini kullanıp, bu (أَمْ) ile istifhâmın istikbal edildiği düşüncesindedir.

el-Fârisî, bu (أَمْ) edatının şek (şüphe) veya tebyîn için olduğu konusunda dilcilerin görüş ayrılığında olduğunu ifade ettikten sonra bunların tamamının aynı manadan kaynaklandığını ifade eder. Zira ona göre yukarıda geçen şiirde şairin gözünün yanılması, sonradan bundan vaz geçip şüphe ederek (أَمْ رَأَيْتَ بِوَاسِطٍ) demesi caizdir. Ancak bilakis manasına gelen (بَلْ) üzerine hamil edilmesi caiz değildir.³²

el-Fârisî (أَمْ) edatının kullanıldığı ikinci yeri 223 numaralı meselede şu şekilde bildirir “ *أَمْ edatının kullanıldığı ikinci yer: (أَمْ) edatının iki şey arasında muadeleden dolayı dahil olmasıdır*”. Kanaatimizce burada muâdele ile anlatılmak istenen soran kişinin zihninde iki şey hakkındaki düşüncenin eş değer olduğudur. Diğer bir ifade ile iki şey hakkında bilginin net olmamasıdır. Müellife göre (أَمْ زَيْدًا صَرَيْتَ أَمْ عَمْرًا) –Zeydi mi dövdün yoksa Amr mı? dediğinde onlardan ikisinden birini senin dövdüğün kesinken, hangisini dövdüğün hakkında net bilgi sahibi değildir. Müellif konunun devamında şöyle der:

“Ancak sen, bunlardan hangisinin olduğunu bilmiyorsun ve bunu açıklığa kavuşturmak için soruyorsun. Bunun cevabında (نَعَمْ) veya (لا) gelemez. Zira bu durumda cevap anlamlı bir cümle olamaz. Çünkü (نَعَمْ) ve (لا) kendisi hakkında hiçbir şey bilinmeyen sorularda cevap olarak gelir. Örneğin (أَمْ زَيْدٌ عِنْدَهُ أَمْ عَمْرٌ) Onun yanındaki Zeyd mi, Amr mı? dediğinde cevap (نَعَمْ) veya (لا) dır. Çünkü Zeyd ve Amr’dan hangisinin yanında olduğunu bilmemektedir.”

el-Fârisî buradan hareketle şu hükmü çıkarır “*Sorulanla ilgili kısmî bilginin bulunduğu yerde kullanılan (أَمْ) edatının yerinde (أَوْ) kullanılamaz. Durum böyle olunca cevap ancak (زَيْدًا) veya (عَمْرًا) olur. Çünkü konuya ilişkin bir kısım bilgi vardır. Ancak soru bir kısım bilginin bulunduğu yerden değil ise, diğer bir ifade ile hiçbir bilgi yoksa, cevap (نَعَمْ) veya (لا) olur*”.³³

el-Fârisî bu görüşü desteklemek için Arapların (عَلِمْتُ أَيُّهُمَا عِنْدَكَ) sözünü delil getirir. Ona göre soran kimse ikisinden birinin yanında olduğunu bildiği halde hangisinin yanında olduğunu bilmemektedir. Bu nedenle Araplar bu tür yerlerde (عَلِمَ) -bildi- fiili kullanılmasını uygun görmüşlerdir. Müellif görüşünü Ebu'l-Hasen el-Ahfeş'in şu sözleri ile desteklemektedir:

“Araplardan bir gurup (عَلِمْتُ أَمْ زَيْدٌ أَمْ عَمْرٌ) sözüne cevaz vermezken (عَلِمْتُ أَمْ زَيْدٌ) sözüne cevaz vermektedirler. Zira soru (أَمْ) edatı ile geldiğinde, soruyu soran kişinin konuya ilişkin bir kısım bilgisinin bulunduğu anlaşılırken (أَوْ) edatı ile geldiğinde konuya ilişkin hiçbir bilgisi bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle (عَلِمْتُ أَمْ زَيْدٌ عِنْدَكَ أَمْ عَمْرٌ) sözüne cevaz vermişlerdir.”³⁴

³² Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-Mesâ'ilü'l-menşûra*, thk. Şerîf Abdülkerîm en-Neccâr (Amman: Dâru Imâr, 1424/2004), 202-203.

³³ Ebû Alî el-Fârisî, *el-Mesâ'ilü'l-menşûra*, thk. Şerîf Abdülkerîm en-Neccâr, 206.

³⁴ Ebû Alî el-Fârisî, *el-Mesâ'ilü'l-menşûra*, thk. Şerîf Abdülkerîm en-Neccâr, 207.

VI. yüzyılın önemli dilcilerinde Zemahşerî *el-Mufassal* isimli eserinde konuyu çok özet bir şekilde “(أَمْ) ve (أُو) arasındaki fark başlığıyla vermiştir. Kanaatimizce daha önceki dönemlerde uzun uzun anlatılan bu mesele zaman geçmekle önemini yitirmiş ve sadece ikisi arasındaki fark birkaç satır izah ile temas edilmiştir. Zemahşerî'nin bu konuda verdiği bilgi

“ (أَمْ) ve (أُو) örneklerinde (أَمْ) ile (أُو) arasındaki fark ortaya çıkar. Şöyle ki birinci örnekte kişinin yanında o ikisinden birinin olduğunu bilmiyorsun. İkinci örnekte ise ikisinden birinin yanında olduğunu biliyorsun. Fakat hangisinin olduğunu belirlemek istiyorsun.”³⁵

Zemahşerî sonrası kaleme alınan eserlerde de konu Zemahşerî'nin yaptığı şekilde özet olarak ele alındığı görülmüştür.³⁶

Günümüzde kaleme alınan nahiv eserlerde bu iki edat arasındaki ince nüansın pek fazla ele alındığı görülmemiştir. Örneğin Abduh er-Racihî *et-Tatbîku'n-Nahvî*, Mustafa el-Galâyînî *Câmiu'd-dürüsi'l-Arabiyye* isimli eserinde konuya yer vermemişlerdir.

3. Değerlendirme

Sîbeveyhi önce (أَمْ) ve (أُو) edatlarını beraberce bir başlıkta ele alıp o başlık altında (أَمْ) edatının iki kısmını detaylıca anlatmış ardından (أُو) edatı için ayrı bir başlık açıp bu başlık altında (أُو) edatını anlatmıştır. Bunlardan sonra ise “(أُو) edatıyla ilgili diğer bir bâb” başlığı ile (أَمْ) ve (أُو) edatlarının kullanılabilceği yerleri zikretmiştir. Sîbeveyhi özet olarak istifhâmda gelen (أَمْ) ve (أُو) edatlarının (أَيْ) manasına gelmesini dikkate alarak kural ortaya koymuştur. (أَيْ) anlamını ifade eden yerde (أَمْ), (أَيْ) anlamını ifade etmeyen yerde (أُو) edatının kullanılmasının uygun olduğunu dile getirir.

Müberred de Sîbeveyhi'ye benzer bir anlatımla konuyu incelemiştir. Ancak Zeccâcî bu iki âlimin anlattıklarını daha kısaltarak, incelemenin özeti şeklinde aynı hükmü ortaya koymuş fakat o, özellikle (أُو) edatıyla gelen yerde cevabın (لَا نَعْمَ و لا) olacağını, sorulan şeyin belirli bir şekilde söylenmesinin caiz olmadığını vurgulamıştır. el-Fârisî ise kendi dönemine kadar olan bilgileri derli toplu bir şekilde verip istifhâm için olan yerde eğer muâdele ifade ediliyorsa bu durumda kullanılacak edata dikkat çekerek şu şekilde ifade etmiştir “Sorun kişinin konuyla ilgili kısmî bilgisi varsa (أَمْ) edatı kullanılır ve cevap (نَعْمَ) yada (لا) olamaz. Zira bu şekil cevap anlamlı bir cümle ifade etmez. Ancak soran kişinin konuya ilişkin hiç bilgisi yoksa (أُو) edatı kullanılır ve cevabı (نَعْمَ) ya da (لا) olabilir.” Görüldüğü gibi el-Fârisî konuyu daha da anlaşılır biçimde “soruyu soran kişinin konuya ilişkin bilgisinin olup olmadığına” açıkça vurgu yaparak anlatmıştır. Aynı konuya Zemahşerî, Çarperdî ve Mîlâni, önceki dönemlere oranla çok özet bir şekilde birkaç satırda konuya temas etmişlerdir. Günümüzde konunun pek dikkate alındığı görülmemiştir.

³⁵ Zemahşerî, *el-Mufaşşal*, thk. Fahr Sâlih Kadâre, 309.

³⁶ Meylâni, *Şerhu'l-muğni*, thk. Muhammed Târiq Mağribiyye, 272.

SONUÇ

Bir dilin doğru anlaşılmasında edatlar önemli unsurlardandır. Dolayısıyla yanlış kullanılan veya yanlış anlamlandırılan bir edat cümleinin yanlış anlaşılmasına yol açabilmektedir.

İlk dönem eserlerinde (أَمْ) ile (أَوْ) edatı atıf harfleri arasında sayılmakla beraber eserlerin ilerleyen bölümlerinde atıf harflerinden bağımsız farklı başlıklar altında ele alındığı görülmüştür.

Arap dilinde kullanılan edatlardan (أَمْ) ile (أَوْ) arasında anlam açısından benzerlik görülmekle beraber, istifhâm cümlesindeki kullanımlarına göre ikisi arasında anlamsal yönden ince bir farklılık vardır.

Sibeveyhî'ye göre istifhâmda gelen (أَمْ) ve (أَوْ) edatlarının (أَيُّ) manasına gelmesi, hangisinin kullanılacağında belirgin rol oynamaktadır. Ona göre (أَيُّ) manasına gelen yerde (أَمْ) bu anlamı ifade etmeyen yerde (أَوْ) kullanılmaktadır.

Müberred'in görüşü ve anlatımı bu konuda Sibeveyhi'den pek farklı değildir.

Zeccâcî ilk dönem nahivcileri arasında konuyu en özet bir şekilde anlatan dilcidir. O açıkça bu konuda özellikle (أَوْ) edatıyla gelen yerde cevabın (لَا وَ نَعَمْ) olacağını, sorulan şeyin belirli bir şekilde cevapta söylenmesinin caiz olmadığını ifade etmektedir.

el-Fârisî bu farklılığa *el-Mesâilü'l-mensûra* isimli eserinde şu şekilde dikkat çekmiştir: "Arapça cümlelerde yer alan (أَمْ) edatı konuya ilişkin bir kısım bilginin bulunduğu yerde kullanılmaktadır ve bunun cevabında (نَعَمْ) veya (لَا) gelemez. Bu durumda (أَوْ) edatı kullanılmaz. Ancak konuya ilişkin hiçbir bilgi yoksa bu durumda (أَوْ) edatı kullanılır ve bunun cevabında (نَعَمْ) veya (لَا) gelebilir."

Zemahşerî dönemi konunun önemini kaybettiği zaman dilimi olarak ifade edilebilir. O dönem ve sonrasında bu konu birkaç satırla temas edilmiş üzerine pek durulmamıştır.

Sonuç olarak (أَيُّ) manasına gelen veya konuya ilişkin soran kişinin kısmi bilgisi olduğu yerde (أَمْ) edatı kullanılır. Cevap (نَعَمْ) ya da (لَا) olamaz. Ayrıca soruda sorulardan biri, belirgin bir şekilde cevapta yer almalıdır. (أَيُّ) manasına gelmeyen veya soranın kısmi bilgisi bulunmayan yerde (أَوْ) edatı kullanılır. Cevap (نَعَمْ) ya da (لَا) olur. Zeccâcî'ye göre bu ikisinin dışında bir cevap caiz değildir.

Günümüzde kaleme alınan nahiv türü eserlerde bu iki edat arasındaki farkın dikkate alındığı gözlemlenmemiştir.

KAYNAKÇA

Abduh er-Râcihî. *et-Tatbîku'n-naḥvî*. Beyrut: Dâru'n-Nuhda, 1426/2004.

Birgivi, Mehmed Efendi. *İzhârü'l-esrâr*. İstanbul: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, ts.

- Dayf, Ahmed Şevkî Abdüsselâm Dayf. *el-Medârisü'n-naḥviyye*. Kahire: Daru'l-Meârif, 1967.
- Ebû Alî el-Fârisî, Hasen b. Ahmed b. Abdulgaffâr el-Fârisî. *el-Îzâhu'l-'Aḡudî*. thk. Hasan Şâzeli Ferhûd. Riyad: y.y. 1389/1969.
- Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî, *Şerḡu Elfiyyeti İbn Mâlik (Şerḡu İbn 'Aḡîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik)*, thk. Muhammed Muhiddîn Abdülhamîd, Kahire: Dâru't-Talâi', 2004.
- Ebu's-Suûd Hasaneyn eş-Şâzeli. *el-Edavetü'n-naḥviyye ve teaddüdi meâniyhe'l-vazifiyye*. İskenderiye, Dâru'l-Marifeti'l-Câmi'iyye.1989.
- Ebu'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni eş-Şâfiî, *Telḡîşü'l-Miftâḡ*, İstanbul, Şifa Yayinevi, 2017.
- Fadîl Salih es-Samirai, *Meâni'n-naḥiv*. Kahire: Şirketü'l-Atîk li Sanati'l-Kitab, ts.
- Hüseyn Abdurraîf Serhan. *Ḳâmusu'l-edavâti'n-naḥviyye*. Mansura: Mektebetü'l-Îmân, 2004.
- İbn Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *Metn Kâfiye*. İstanbul: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî. *Muḡni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*. thk. Mâzin el-Mübârek & Muhammed Alî Hamdullâh. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1384/1964.
- Meylânî, Muhammed b. Abdürrahim el-Meylânî. *Şerḡu'l-muḡni*. thk. Muhammed Târiḡ Maḡribiyye, İstanbul, İrşad Kitabevi, 1438/2017.
- Mustafa el-Galâyîni. *Câmiu'd-dürüsü'l-'Arabiyye*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1423/2003.
- Müberred, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. 'Umeyr el-Muberred el-Ezdî es-Sümâlî. *el-Muḡtedâb*. thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzayme. Kahire: Vizâretü'l-Evkâf, 1415/1994.
- Rummânî, Ebû'l-Hasen Alî b. İsâ b. Alî er-Rummânî el-Baḡdâdî. *Kitabü Me'âni'l-ḡurûf*. Cidde: Dâruş-Şuruk, 1981.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Sîbeveyhî Amr b. Osman b. Kamber el-Hâris., *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1412/1992.
- Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî. *el-Cümel*. thk. Alî Tevfîk el-Hamd. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle-Dâru'l-Emel, 1404/1984.
- Zeccacî, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. İshak en-Nihâvendî. *Ḥurûfü'l-me'ânî*. thk: Ali Tevfik el-Hamd. Ürdün: Müessesetu'r-Risale, 1406.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hvârizmî ez-Zemahşerî. *el-Mufaşşal fî şinâ'ati'l-i'râb*. thk. Fahr Sâlih Kadâre. Ammân: Dâru 'Imâr, 1425/2004.